

1958 मध्ये

बाई हीरा देवी आणि इतर

20 फेब्रुवारी.

विरुध्द

द सरकारी अभिहस्तांकिती बॉम्बे

(भगवती, जे. एल. कपूर आणि गजेन्द्रगडकर न्यायमुर्ती)

पुरावा-भेटवस्तूचा दस्त देणगीदार घोषित केलेला दिवाळखोर-सरकारी अभिहस्तांकितीने भेटवस्तू दस्ताला आव्हानदेणगी घेणारा पुरावा सादर करून हस्तांतरण विचारार्थ आहे असे दर्शविले दिवाळखोर-प्रमाणित कायद्याच्या हितासाठी सरकारी अभिहस्तांकिती प्रतिनिधी पुरावाकायदा, कमल 92. प्रेसिडेन्सी-टाउन्स इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्ट (III 1909), कमल 55.

एका डी व्यक्तीने 22 मे 1950 रोजी, अपीलकर्ते, त्यांची पत्नी आणि मुलांच्यालाभात भेटवस्तू दस्तऐवज अंमलात आणला. त्याच्या कर्जदारांच्या अर्जाच्या अनुषंगाने 21 ऑगस्ट 1951 रोजी डी. व्यक्तीला दिवाळखोर घोषित करण्यात आले आणि त्याची मालमत्ता उत्तरवादी कडे सोपवण्यात आली. 26 सप्टेंबर 1951 रोजी उत्तरवादी अधोरेखित प्रस्तावाची नोटीस काढली. भेटवस्तूचे दस्तऐवज रद्दबातल असल्याचे जाहीर करण्यासाठी प्रेसिडेन्सी-टाउन्स

इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्टच्या कमल 55 प्रत्युत्तरादाखल अपीलकर्त्यानी असा युक्तिवाद केला की ही हस्तांतरणीय कारवाई, जरी ती एक भेटवस्तू असल्याचे मानले जात असले, तरी प्रत्यक्षात ती मौल्यवान विचारार्थ केलेली हस्तांतरण होती. उत्तरवादीनी आक्षेप घेतला की अपीलकर्त्यानी त्यांच्या याचिकेच्या समर्थनार्थ जो पुरावा सादर करण्याचा प्रयत्न केला तो भारतीय पुरावा कायद्याचे कलम 92 प्रमाणे अस्वीकार्य आहे.

असा निर्णय देण्यात येतो की, पुरावा कायद्याचा 92 वा भाग कार्यवाहीला लागू होत नव्हता आणि अपीलकर्त्यांना त्यांनी केलेल्या याचिकेच्या समर्थनार्थ पुरावा सादर करण्याचा अधिकार होता. कलम 92 हे मात्र एखाद्या दस्तऐवजाचे पक्ष किंवा हितसंबंधात असलेल्या त्यांच्या प्रतिनिधींमधील प्रकरणांना लागू होते. तथापि, जेथे वाद एखाद्या साधनासाठी अनोळखी व्यक्ती आणि त्यातील पक्ष किंवा स्वारस्य असलेल्या त्यांच्या प्रतिनिधी यांच्यात आहे. भारतीय पुरावा कायद्याचे कलम 92 लागू होत नाही आणि अनोळखी व्यक्ती आणि पक्ष किंवा त्याचा प्रतिनिधी दोघांनाही मौखिक कराराचा पुरावा सादर करण्याचे स्वातंत्र्य आहे, जरी असा पुरावा विश्वास ठेवला तर तो त्याच्या अटींपासून विरोधाभासी, भिन्न, जोडू किंवा वजा करू शकतो. सध्याच्या प्रकरणात, अपीलकर्ते दिवाळखोर उत्तरवादी च्या हितासाठी प्रतिनिधी असले तरी, जेव्हा त्याने याचिका अधोरेखित केली. प्रेसिडेन्सी-टाउन्स इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्टच्या 55 व्या कलमांतर्गत,

दिवाळखोरांच्या हितासाठी प्रतिनिधी म्हणून काम केले जात नव्हते आणि म्हणूनच, कार्यवाही हे कागदपत्रातील पक्ष सबब हितासाठी त्यांच्या प्रतिनिधींमध्ये होत नसे.

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण दिवाणी अपील क्रमांक 197/1956

1951 च्या दिवाळखोरी क्रमांक 74 मधील 28 जानेवारी 1954 च्या सदर निकाल आणि आदेशावरून उद्भवलेवरून 1954 च्या सदर अपील क्रमांक 30 मधील मुंबई उच्च न्यायनिर्णय 6 ऑगस्ट 1954 चा सदर निकाल आणि आदेशाविरुद्ध अपील.

अपीलकर्त्यासाठी भारताचे महाधिवक्ता एम. सी. सीतलवाड, एस. एन. अँडले आणि जे. बी. दादाचंजी उत्तरवादी करीता पुरुषोत्तम त्रिकुमदास आणि आय. एन. श्रॉफ,

20 फेब्रुवारी 1958 खालील न्यायनिर्णय हा न्यायालयाने पारित केला .

गजेंद्रगडकर न्यायमुर्ती:- प्रस्तूत अपिल विशेष कायदयानुसार प्रतिवादी - यांच्या प्रस्तावानुसार कलम 55 प्रेसिडेन्सी-टाउन्स इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्ट अंतर्गत अपिलकर्ता विरुद्ध वस्तू / मालमत्ता हस्तांतरण रद्द करून मिळण्याकरीता सरकारी अभिहस्तांकिती न्यायालयाचा पुढील न्यायनिर्णय पारीत

22 मे 1950 रोजी दिवाळखोर दौलतराम हुकुमचंद यांनी अपीलकर्त्यांच्या बाजूने सादर केलेला भेटवस्तूचा दस्तऐवज रद्दबातल असल्याचे जाहीर केल्याबद्दल, प्रेसिडेन्सी शहर दिवाळखोरी कायद्याच्या कलम 55 अंतर्गत अपीलकर्त्यांविरुद्ध अपील करण्यात आले होते. असे दिसते की दौलतरामच्या काही कर्जदारांनी मुंबई उच्च न्यायालयात, 1951 च्या दिवाळखोरी प्रकरण क्रमांक 74 मध्ये, सदर दौलतरामला दिवाळखोर घोषित करण्यासंदर्भात आदेशासाठी सदरयाचिका दाखल केली, कारण सदर व्यक्तीने 2 ऑगस्ट 1951 रोजी कर्जाची परतफेड स्थगित करण्याबाबत नोटीस दिली होती. 21 ऑगस्ट 1951 रोजी दौलतरामला दिवाळखोर म्हणून घोषित करण्यात आले, परिणामी दिवाळखोरांची मालमत्ता उत्तरवादी च्या ताब्यात अॅक्टच्या कलमा 17 प्रमाणे होती. 26 सप्टेंबर 1951 रोजी, प्रतिवादीने सध्याची नोटीस ऑफ मोशन काढली. देणगीचे आक्षेपार्ह दस्तऐवज दिवाळखोराने त्याच्या पत्नीच्या आणि आमच्यासमोर अपील करणारे तीन मुलांच्या बाजूने अंमलात आणले आहे. नोटीस ऑफ मोशनच्या उत्तरात अपिलकर्ते 1 ते 3 यांनी संयुक्त प्रतिज्ञापत्र दाखल केले ज्यामध्ये दिवाळखोराने त्यांच्याबाजूने सदर वस्तूस्थितीनुसार आणि परिस्थितीनुसार भेटवस्तूचे दस्तऐवज अंमलात आणले होते ते नमूद केले. वस्तुतः, अपीलकर्त्यांचे प्रकरण असे होते की, जरी हा दस्तऐवज भेटवस्तू असल्याचे मानले जात असले, तरी तो खरोखरच मौल्यवान मध्यस्थीद्वारे समर्थित व्यवहार होता आणि त्यामुळे तो गैरप्रकारांच्या अॅक्टच्याकलम 55

प्रमाणे कक्षेत येत नव्हता. न्यायमूर्ती कोयाजी यांच्यासमोर या प्रस्तावाच्या सूचनेच्या सुनावणीवेळी, जेव्हा अपीलकर्त्यांनी या याचिकेच्या समर्थनार्थ पुरावा सादर करण्याचा प्रयत्न केला, तेव्हा उत्तरवादीने आक्षेप घेतला आणि अपीलकर्त्यांना जो पुरावा सादर करायचा होता तो भारतीय पुरावा कायद्याच्या कलम 92 प्रमाणे अस्वीकार्य असल्याचे आवाहन केले. तथापि, विद्वान न्यायाधीशांनी प्रतिवादीचा आक्षेप फेटाळला आणि अपीलकर्त्यांना न्यायालयात त्यांचा पुरावा सादर करण्याची परवानगी दिली. शेवटी विद्वान न्यायाधीशांनी अपीलकर्त्यांचा न्यायनिर्णय स्वीकारला नाही आणि 28 जानेवारी 1954 रोजी पारीत त्यांच्या निकालाद्वारे त्यांनी उत्तरवादीनी अॅक्टच्या कमल 55 प्रमाणे दावा केलेला जाहीरनामा मंजूर केला.

या न्यायनिर्णयाच्या आणि आदेशाच्या विरोधात अपीलकर्त्यांनी अपीलाला प्राधान्य दिले (क्रमांक 30 चा 1954) ज्याची सुनावणी मुख्य न्यायमूर्ती छागला आणि न्यायमूर्ती शाह यांनी केली. विद्वान न्यायाधीशांनी असे मत मांडले की, भेटवस्तू दस्तऐवजाद्वारे पुरावा दिलेला व्यवहार प्रत्यक्षात विचारार्थ हस्तांतरण होता या त्यांच्या याचिकेच्या समर्थनार्थ अपीलकर्त्यांनी तोंडी पुराव्याचे नेतृत्व करण्यास परवानगी देण्यात न्यायमूर्ती कोयजी यांनी कायद्याने चूक केली होती. विद्वान न्यायाधीशांनी असे मत मांडले की संबंधित भेटवस्तू दात्याने नैसर्गिक प्रेम आणि आपुलकीमुळे दान केलेल्या लोकांच्या बाजूने अंमलात आणली होती आणि

हे अधोरेखित करते. कलम 92 प्रमाणे हा व्यवहार नैसर्गिक प्रेम आणि आपुलकीच्या विचाराने नव्हे तर दुस-या प्रकारच्या मौल्यवान कल्पनेने समर्थित होता हे दर्शविण्यासाठी पुरावा सादर करणे हे अपील कर्त्यासाठी खुले नव्हते. सदर प्रकरणाच्या दृष्टिकोनावर, विद्वान न्यायाधीशांना अपीलकर्त्यांनी प्रत्यक्षात सादर केलेले सदर तोंडी पुराव्याचा विचार करणे आणि सदर न्यायमूर्ती कोयजी हे गुणवत्तेच्या आधारावर उक्त पुरावा नाकारण्यास योग्य होते की नाही हे ठरवणे आवश्यक वाटले नाही. अशा प्रकारे अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेली याचिका 6 ऑगस्ट 1954 रोजी फेटाळण्यात आली. 23 सप्टेंबर 1954 रोजी अपीलकर्त्यांनी केलेला अर्ज मुंबई उच्च न्यायालयाने फेटाळला; परंतु या न्यायालयाने 3 नोव्हेंबर 1954 रोजी अपीलकर्त्यांना विशेष परवानगी दिली आणि अशा प्रकारे अपील अंतिम निकालासाठी आमच्यासमोर आले आहे.

या अपीलात उद्भवणारा मुख्य मुद्दा हा आहे की आक्षेपित व्यवहाराचे वास्तविक स्वरूप दर्शविण्याच्या दृष्टीने मौखिक पुरावा सादर करण्याचा अपीलकर्त्यांना अधिकार होता का. हा प्रश्न ठरवताना, भारतीय पुरावा कायद्याच्या कमल 91 आणि 92 ची खरी व्याप्ती आणि परिणाम विचारात घेणे आवश्यक आहे.

पुरावा कायद्याचा VI वा अध्याय जो कलम 91 पासून सुरू होतो, तो दस्तावेजी पुराव्यांद्वारे तोंडी पुराव्याला वगळण्याशी संबंधित आहे. कलम 91 मध्ये

अशी तरतूद आहे की, "जेव्हा कराराच्या किंवा अनुदानाच्या किंवा मालमत्तेच्या इतर कोणत्याही व्यवहाराच्या अटी दस्तऐवजाच्या स्वरूपात केल्या जातात, आणि ज्या प्रकरणांमध्ये कोणतेही प्रकरण दस्तऐवजाच्या स्वरूपात आणणे कायद्याने आवश्यक आहे अशा सर्व प्रकरणांमध्ये, अशा कराराच्या अटींच्या, अनुदानाच्या किंवा मालमत्तेच्या अन्य व्यवहाराच्या किंवा अशा प्रकरणाच्या पुराव्यासाठी दस्तऐवजाशिवाय कोणताही पुरावा दिला जाणार नाही किंवा त्यात समाविष्ट असलेल्या तरतुदींनुसार मुंबईचा दुय्यम नियुक्त पुरावा स्वीकाराई असलेल्या प्रकरणांमध्ये त्यात समाविष्ट असलेल्या बाबींचा दुय्यम पुरावा दिला जाणार नाही."सामान्य नियम असा आहे की दस्तऐवजाचा मजकूर हा मूळ दस्तपुरावा असलेल्या प्राथमिक पुराव्याने सिद्ध करणे आवश्यक आहे. कलम 91 ज्याचे कधीकधी 'सर्वोत्तम पुरावा नियम' म्हणून वर्णन केले जाते त्यावर आधारित आहे. दस्तऐवजातील मजकुराबद्दलचा सर्वोत्तम पुरावा म्हणजे दस्तऐवज स्वतःच आणि दस्तऐवज सादर करणे कलम 91 प्रमाणे आवश्यक आहे. एका अर्थाने कलम 91 एका अर्थाने, या नियमात निश्चित विधानाला असे म्हटले जाऊ शकते की तो पुरावा कायद्याप्रमाणे संबंधित तरतुदींनुसार दुय्यम पुरावा सादर करण्याची परवानगी असलेल्या प्रकरणांव्यतिरिक्त दस्तऐवजातील मजकूर सिद्ध करण्यासाठी भारतीय कायदा पुराव्याप्रमाणे तोंडी पुरावा सादर करणे वगळले आहे.

कलम 92 मौखिक करारांचा पुरावा वगळते आणि हे अशा प्रकरणांना लागू होते जेथे करार, अनुदान किंवा मालमत्तेच्या इतर व्यवहाराच्या अटी संबंधित कागदपत्रे कलम 91 प्रमाणे सादर करून सिद्ध झाल्या आहेत, दुसऱ्या शब्दांत, सांगायचे तर, हे दस्तऐवज सादर केल्यानंतर त्याच्या अटी कलम 91 प्रमाणे अधोरेखित करण्यासाठी केले जाते. कलम 92 च्या तरतुदी कोणत्याही मौखिक कराराचा किंवा मौखिक पुरावा वगळण्याच्या उद्देशाने, त्याच्या अटींशी विरोधाभास करणे, त्यात बदल करणे, त्यात भर घालणे किंवा वजा करण्याच्या उद्देशाने कार्यान्वित होते. या नियमाची अंमलबजावणी साधनातील पक्षांमधील किंवा त्यांच्या हितसंबंधातील प्रतिनिधीपर्यंत मर्यादित आहे. या कलमांत सहा तरतुदी आहेत ज्यांच्याशी आमचा सध्याच्या अपीलात संबंध नाही. हे लक्षात येईल की कलम 91 आणि कलम 92 प्रत्यक्षात एकमेकांना पूरक आहेत. कलम 91 हे कलम 92 चे सहाय्य न मिळाळ्यास निरर्थक होईल, तसेच कलम 92 हे कलम 91 च्या साहाय्या शिवाय चालू शकणार नाही. जेव्हा कलम 92 योग्यरित्या सिद्ध झालेल्या दस्तऐवजाच्या अटींमधून विरोधाभास, बदल, जोडणे किंवा वजा करण्याच्या उद्देशाने तोंडी पुराव्याचा प्रवेश कलम 91 प्रमाणे, तेव्हा म्हटले जाऊ शकते की ते दस्तऐवजाचा पुरावा त्यादस्तातील विधाने शाबीत करण्यास निर्णायक बनवते. तसेच कलम 91 आणि 92 हे सर्वोत्तम पुरावा नियमांवर आधारित असल्याचे देखील म्हटले जाऊ शकते. तथापि, अधिकृत तपशीलातील काही

बाबींमध्ये दोन्ही विभाग भिन्न आहेत. कलम 91 सर्व दस्तऐवजांना लागू होते, ते अधिकारांची विल्हेवाट लावण्यास इच्छुक असोत किंवा नसोत. कलम 92 हे अशा कागदपत्रांना लागू होते जे सकारात्मक म्हणून उद्धृत केले जाऊ शकतात. कलम 91 हे अशा दस्तऐवजांना लागू होते जे दोन्ही बाजूंनी आणि एकतर्फी, कलम 92 च्या विरोधात ज्याचा अर्ज मात्र द्विपक्षीय कागदपत्रांपुरता मर्यादित आहे. कलम 91 सार्वत्रीक वापराचा नियम मांडते आणि ते दस्तऐवजांच्या निष्पादक किंवा निष्पादकापुरते मर्यादित नाही. दुसरीकडे, कलम 92 मात्र दस्ताच्या संबंधित पक्षांना किंवा त्यांच्या हितसंबंधातील प्रतिनिधींना लागू होते, यात काही शंका नाही. कलम 92 हे अशा अनोळखी लोकांना लागू होत नाही जे दस्तऐवजाच्या अटींशी बांधील नाहीत किंवा प्रभावित नाहीत. दस्तऐवजाचे पक्षकार असलेल्यांव्यतिरिक्त इतर व्यक्तींना दस्तऐवजाच्या अटींशी विरोधाभास करण्यासाठी, बदल करण्यासाठी, त्यात भर घालण्यासाठी किंवा वजा करण्यासाठी बाह्य पुरावा देण्यास प्रतिबंधित केले जात नाही. दस्तऐवजामात्र परिणामाबाबत पक्षांमधील किंवा त्यासंबंधी हितसंबंधातील प्रतिनिधींमधील प्रश्न उद्भवतो, तेव्हाच नियमांचा उल्लेख केला जातो. कलम 92 मौखिक करार वगळण्याबद्दल आवाहन केले जाऊ शकते. कलम 99 च्या तरतुदींद्वारे ही स्थिती पूर्णपणे स्पष्ट केली आहे. कलम 99 मध्ये अशी तरतूद आहे की "ज्या व्यक्ती दस्तऐवजाचे पक्षकार नाहीत किंवा त्यांचे स्वारस्य असलेले प्रतिनिधी, दस्तऐवजाच्या अटींमध्ये बदल करणारा

समकालीन करार दर्शविणाऱ्या कोणत्याही तथ्यांचा पुरावा देऊ शकतात".जरी हा मात्र फरक आहे ज्याचा विशेषतः उल्लेख कलम 99 मध्ये केला गेला आहे. यात कोणतीही शंका असू शकत नाही की तिसऱ्या पक्षाचा पुरावा सादर करण्याचा अधिकाराला कलम 99 ने मान्यता दिली आहे, जी की दस्तऐवजाच्या अटींमध्ये बदल करण्यासंदर्भात नव्हे, तर उक्त अटींचे खंडन करण्यासाठी किंवा त्यात भर घालण्यासंबंधीत किंवा त्यातून काही भाग वजा करण्यासाठी पुरावा सादर करण्याचा अधिकार समाविष्ट आहे. जर ती खरी स्थिती असेल तर, तरतुदींच्या परिणामाचा विचार करण्यापूर्वी कलम 92 प्रमाणे मौखिक पुरावा सादर करणे अपीलकर्त्याच्या अधिकाराच्या संदर्भात, आहे की नाही हे तपासणे आवश्यक असते. हे देखील गरजेचे आहे की, खरोखरच कलम 92 हे सरकारी अभिहस्तांकिती व्यक्ती, जो उत्तरवादी आहे आणि दिवाळखोर, जे आपल्यासमोर अपीलकर्ते आहेत, यांच्यातील सध्याच्या कार्यवाहीला लागू होते.

सरकारी अभिहस्तांकिती दिवाळखोर व्यक्तीचे प्रतिनिधित्व करतो का, आणि जेव्हा तो दिवाळखोरी न्यायालयात स्वतःला दिवाळखोर व्यक्तीचे प्रतिनिधी म्हणून संबोधू शकतो का जेव्हा तो प्रेसिडेन्सी-टाऊन्स इन्सॉल्वन्सी ॲक्टचे कलम 55 प्रमाणे इन्सॉल्वन्सी न्यायालयात दाद मागतो. कायद्याचे कलम 17, मध्ये न्यायनिर्णयाचा आदेश दिल्यानंतर, दिवाळखोर व्यक्तीची मालमत्ता जिथे जिथे असेल तिथे ती सरकारी अभिहस्तांकिती निहित होते आणि त्याच्या

कर्जदारांमध्ये विभागली जाते; परंतु ज्या मालमत्तेच्या संदर्भात अधिकृत नियुक्तकर्त्याद्वारे कलम 55 अनुसार घोषणेचा दावा केला जातो ती मालमत्ता आधीच दिवाळखोर व्यक्तीच्या मालमत्तेतून बाहेर पडली असते आणि निर्यणाच्या आदेशाचा परिणाम म्हणून ते सरकारी अभिहस्तांकिती निहित असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही.याव्यतिरिक्त, जेव्हा सरकारी अभिहस्तांकिती कलम 55 प्रमाणे याचिका करतो. तो स्पष्टपणे आणि केवळ कर्जदारांच्या फायद्यासाठी असे करतो, दिवाळखोर व्यक्तीला त्याने केलेल्या हस्तांतरणाला आव्हान देण्याचा कोणताही अधिकार नसतो आणि कदाचित त्याला असूही शकत नाही.या संदर्भात सरकारी अभिहस्तांकिती व्यक्तीला दिवाळखोरापेक्षा उच्च पदवी असते आणि जेव्हा तो कलम 55 प्रमाणे दिवाळखोराने केलेल्या कोणत्याही हस्तांतरणाला आव्हान देतो, तो दिवाळखोरासाठी किंवा त्याच्या वतीने काम करत नाही, तर दिवाळखोरांच्या सर्व कर्जदारांच्या हितासाठी काम करतो. सैद्धांतिकदृष्ट्या आणि तत्त्वतः, निर्णयाचा आदेश होताच, दिवाळखोर व्यक्तीच्या मालमत्तेशी संबंधित सर्व कार्यवाही दिवाळखोरी न्यायालयाच्या नियंत्रणाखाली येते. असे म्हटले जाऊ शकते की सदर सरकारी अभिहस्तांकिती ज्यात दिवाळखोरांची मालमत्ता निहित आहे तो मात्र दिवाळखोरांच्या कर्जदारांच्या हिताचे रक्षण करत नाही तर "सार्वजनिक नैतिकता आणि व्यवसायिक नैतिकतेचे पालन करण्यास व जनतेच्या प्रत्येक सदस्याचे हित" जोपासतो. दिवाळखोरांचे व्यवहार, मग ते प्रकरण प्रेसिडेन्सी-टाउन्स इन्सॉल्व्हन्सी

अॅक्टद्वारे किंवा प्रोव्हिन्शियल इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्टद्वारे नियंत्रित केले गेले असले, ते रद्द करण्याचा अधिकारक्षेत्र केवळ इन्सॉल्व्हन्सी कोर्टाकडे आहे, यात शंका नाही; आणि त्यामुळे कलम 55 च्या तरतुदी हे दिवाळखोरासाठी आणि त्यातर्फे घेतलेले प्रोसीडिंग्स मानले जाऊ शकत नाहीत.

कलम 55 च्या तरतुदी स्वतः त्याच निष्कर्षाचे समर्थन करतात.

कलम 55 अनुसार कोणतेही हस्तांतरण हे लग्नाच्या आधी आणि संमतीने केलेले हस्तांतरण नसणे आणि इतरांनी खरेदीदाराच्या बाजूने केलेले किंवा खरेदीदाराच्या बाजूने केलेले कोणतेही हस्तांतरण, जर हस्तांतरणकर्त्याला बदलीच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या आत दिवाळखोर घोषित केले गेले तर, अधिकृत नियुक्तकर्त्याविरुद्ध शून्य ठरेल. हे कलम 53A प्रोव्हिन्शियल इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्टच्या कलम प्रमाणेच सरकारी अभिहस्तांकिती किंवा प्राप्तकर्त्याच्या सांगण्यावरून आक्षेपार्ह हस्तांतरण रद्द करण्यायोग्य बनवतो. संबंधित हस्तांतरणांना पक्षांप्रमाणेच रद्द घोषित केले जात नाही; ते सरकारी अभिहस्तांकिती किंवा प्राप्तकर्ता टाळतात आणि ते टाळण्याचा हेतू दिवाळखोरांच्या कर्जदारांच्या संपूर्ण लोकांच्या फायद्यासाठी सुनिश्चित करणे हा आहे. दोन दिवाळखोरी कायद्यांच्या संबंधित कलमांनुसार दिवाळखोरी न्यायालयांनी त्या वतीने दिवाळखोरी न्यायालयांच्या विशेष अधिकारक्षेत्राचा वापर करून आक्षेपित व्यवहार रद्द करणे आवश्यक आहे. सदर तरतुदींचा स्पष्ट उद्देश दिवाळखोर व्यक्तीच्या मालमत्तेत परत आणणे, सदर मालमत्ता दिवाळखोर

व्यक्तीच्या आक्षेपार्ह कृत्यामुळे वतनवाडी सोडून गेली आहे आणि उक्त मालमत्ता त्याच्या कर्जदारांमध्ये वितरण करून देण्यास उपलब्ध करून देणे हा आहे.सबब, जेव्हा सरकारी अभिहस्तांकिती अधोरेखित व्यक्ती करणारी व्यक्ती अॅक्टच्या कलम 55 प्रमाणे याचिका दाखल करतो, तेव्हा असे मानणे अशक्य आहे की, तो दिवाळखोरांच्या हितासाठी प्रतिनिधी म्हणून काम करत आहे.

या संदर्भात हे लक्षात ठेवणे प्रासंगिक ठरेल की, प्रेसिडेन्सी-टाऊन्स इन्सॉल्व्हन्सी अॅक्टद्वारे संचालित प्रकरणांमध्ये, कलकत्ता आणि मुंबईतील प्रथा सातत्याने कर्जदाराला हस्तांतरण रद्द याचिका अॅक्टच्या कलम 55 प्रमाणे दाखल करण्याची परवानगी देते, ज्याने त्याचे कर्ज सिद्ध केले आहे, जर त्याने हे दाखवून दिले की, सरकारी अभिहस्तांकिती व्यक्तीने वाजवी हमी दिल्यावर अर्ज करण्यास अवाजवी नकार दिला आहे.त्याचप्रमाणे, प्रॉव्हीन्शनल ईन्सॉल्व्हन्सी अॅक्टच्या कलम 55 A अंतर्गत, प्राप्तकर्त्याने कोणतीही कारवाई करण्यास नकार दिल्यास कर्जदार स्वतः अर्ज करू शकतो.आता, दिवाळखोराने केलेले ऐच्छिक हस्तांतरण रद्द करण्याकरीता कर्जदाराने अर्ज केल्यास, कर्जदार हा दिवाळखोराचा प्रतिनिधी होत नाही यात शंका नाही, आणि कर्जदार हे भारतीय पुरावा कायद्याच्या कलम 92 प्रमाणे प्रभावित होणार नाहीत. हे खरोखर विसंगतीपूर्ण असेल की, जर सरकारी अभिहस्तांकिती अधिपतींनी कलम 55 प्रमाणे सुरू केलेल्या कार्यवाहीला भारतीय पुरावा कायद्याचे कलम 92 लागू केले

असते, जरी कर्जदाराने दाखल केलेल्या समान कार्यवाही असली तरी हे कलम लागणार नाही आणि लागू शकत नाही. ज्या हेतूच्या भावनेने कलम 55 चा नियम तयार केला गेला त्या अंतर्गत सादर केलेल्या कार्यवाहीचे स्वरूप आणि त्या अंतर्गत विचारात घेतलेल्या अंतिम आदेशाचे स्वरूप आणि परिणाम वरून हे स्पष्ट आहे की, अर्ज करू शकणा-या कर्जदाराप्रमाणे, सरकारी अभिहस्तांकिती व्यक्ती देखील सदर कार्यवाहीतील दिवाळखोरांचा प्रतिनिधी असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही. जर ती खरी स्थिती असेल, तर कलम 92 हे उत्तरवादी आणि अपीलकर्ते यांच्यातील सध्याच्या कार्यवाहीला लागू होऊ शकत नाही; आणि त्यामुळे आक्षेपार्ह दस्तऐवजाच्या अटींमधील विरोधाभासी, भिन्न, जोडणे किंवा वजा करण्याच्या उद्देशाने मौखिक कराराच्या पुरावा देण्यापासून उत्तरवादी ला परावृत्त केले जाणार नाही यात शंका नाही.

पुरुषोत्तम यांनी उपस्थित केलेला प्रश्न, ज्याचा अद्याप विचार होणे बाकी आहे, तो म्हणजे निःसंशयपणे दिवाळखोरांचे हितसंबंध असलेले प्रतिनिधी असलेले हे कलम 92 प्रमाणे दाखल असलेल्या अर्जाला टाळू शकतात का?. आमच्या मते, या प्रश्नाचे उत्तर अपीलकर्त्यांच्या बाजूने असले पाहिजे. भारतीय पुरावा कायद्याच्या अध्याय VI मधील संबंधील तरतुदी ह्या अपीलकर्त्यांच्या दाव्याप्रमाणे त्यांना मौखिक पुरावा देता येतो जो की व्यवहाराचे स्वरूपच बदलू शकतो, ह्या म्हणण्याशी विसंगत आहे, असे आमच्या पुढे श्री पुरुषोत्तम यांनी

आग्रहाने मांडले. श्री. पुरुषोत्तम यांचा युक्तिवाद प्रामुख्याने अॅक्टच्या कलम 99 च्या तरतुदींच्या कलम 91 वर अाधारीत आहे. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की, कलम 91 प्रमाणे दस्तऐवजातील मजकूर सिद्ध करण्याच्या उद्देशाने दस्तऐवज स्वतःच सादर करणे आणि पुरावा आवश्यक आहे; आणि आवश्यक परिणामांद्वारे दस्तऐवजाच्या अटींवर परिणाम करू शकणाऱ्या कोणत्याही तोंडी कराराबद्दलचे सर्व पुरावे कलम 91 प्रमाणे वगळले जातात. या युक्तिवादाने आम्ही भारावलो नाही. जसे आपण आधीच पाहिले आहे की, कलम 91 आणि कलम 92 खरोखरच एकमेकांना पूरक आहेत. याला कारण असे की कलम 91 ने स्वतःहून वगळले गेले नसते. मौखिक करारांचा पुरावा जो दस्तऐवजाच्या अटींमध्ये बदल करण्यास प्रवृत्त करतो, असे की कलम 92 चा नियम केला आहे, आणि जर कलम 92 ह्या प्रकरणामधे लागू होत नसेल तर पुरावा कायदयामधे असे कोणतेही कलम नाही जे अपीलकर्त्यांनी स्थापन केलेल्या सहमतीचा पुरावा वगळते. दस्तऐवज जामधील मजकूर सिद्ध करण्यासाठी तोंडी पुरावा देणे हे कलम 91 प्रमाणे अस्वीकाराहय आहे. सध्याच्या प्रकरणात, दस्तऐवजाच्या अटी दस्तऐवज सादर करूनच सिद्ध केल्या अाहेत. मौखिक पुरावा सादर करून त्या अटींमध्ये बदल केला जाऊ शकतो की नाही हा एक असा विषय आहे की ज्याचा समावेश कलम 91 मधे नाही. तो कलम 92 चा विषय आहे, आणि म्हणून जर कलम 92 लागू होत नाही तर मौखिक कराराबद्दलचा पुरावा, केवळ जर त्या पुराव्यावर विश्वास ठेवला तर

उक्त पुरावा व्यवहाराच्या अटींमध्ये बदल करू शकतो असा आधार बाळबण्याचे कोणतेही कारण नाही. श्री. पुरुषोत्तम हे देखील कलम 99 च्या तरतुदीवर विसंबून आहे. त्यांचा युक्तिवाद असा आहे की जे एखाद्या दस्तऐवजाचे पक्षकार किंवा हितसंबंध प्रतिनिधी अशा लोकांनाच कलम 99 प्रमाणे समकालीन करार, जो की दस्तातील अटी बदलवू शकतो, असा पुरावा देण्याचा अधिकार आहे. दुसऱ्या शब्दांत, सांगायचे तर, कलम 99 प्रमाणे फक्त अनोळखी लोकांनाच असा पुरावा देण्याची तरतूद आहे परंतू पक्षकारांना किंवा त्यांच्या हितसंबंधातील प्रतिनिधींना त्या तरतुदींपासून स्वतंत्रपणे पुरावा देण्यास कलम 92 भारतीय पुरावा कायद्या प्रमाणे मज्जावा केला आहे. आपण कलम 99 चा अर्थ आवश्यक परिणामांद्वारे अशी बंदी घालणे असा लावत नाही. खरं तर, कलम 92 च्या तरतुदीनुसार हे स्पष्ट आहे की दस्तऐवजातील अनोळखी लोक कलम 92 च्या व्याप्तीच्या बाहेर आहेत. परंतू कलम 99 बहुधा तीच स्थिती स्पष्ट करण्यासाठी अधिनियमित करण्यात आली आहे. असे धरणे अवास्तव ठरेल की, कलम 99 चा उद्देश मात्र दस्तऐवजातील अनोळखी व्यक्तींबाबतची भूमिका स्पष्ट करणे हा नव्हता, तर दस्तऐवजातील पक्षांच्या किंवा त्यांच्या हितसंबंधातील प्रतिनिधींच्या संदर्भात मौखिक पुरावा वगळण्याचा नियम देखील घालणे हा होता असे आम्हाला वाटते. आमच्या मते, खरी स्थिती अशी आहे की, जर एखाद्या दस्तऐवजातील अनोळखी व्यक्ती आणि त्यातील पक्ष किंवा त्यांच्या प्रतिनिधी-हितसंबंधांमध्ये कोणत्याही

हस्तांतरणाच्या अटींचा विवाद असेल तर, कलम 92 च्या संदर्भात मौखिक कराराचा पुरावा वगळणे लागू आहे; आणि दस्तऐवजासाठी अनोळखी व्यक्ती आणि दस्तऐवजातील पक्ष किंवा त्याची प्रतिनिधी आणि इतरांना मौखिक कराराचा पुरावा सादर करण्याचे स्वातंत्र्य आहे, जरी असे मानले गेले तर, त्याच्या अटींपासून विरोधाभासी, भिन्न, जोडू किंवा वजा करू शकतो, अपवर्जनाचा नियम रद्दबातल ठरतो. कलम 92 हे या दस्तऐवजाच्या दोन्ही पक्षांना लागू होते आणि ते परस्परसंवादाच्या सिद्धांतावर आधारित आहे. एका बाजूला उक्त पक्ष किंवा त्याच्या प्रतिनिधीमधील आणि दुसरीकडे अनोळखी व्यक्तीमधील वादाच्या बाबतीत दस्तऐवजातील पक्ष किंवा त्याच्या प्रतिनिधीविरुद्ध तो नियम लागू करणे असमान आणि अन्याय कारक ठरेल. हा मुद्दा हाताळताना आपण योगायोगाने फिपसनने त्याच्या 'पुरावा' या ग्रंथात केलेल्या कायद्याच्या संबंधित जबाब संदर्भ घेऊ शकतो:

"जिथे व्यवहार मात्र पक्षांच्या सहमतीने लेखी करण्यात आला असेल, तिथे लेखनाचे खंडन करण्यासाठी किंवा त्यात बदल करण्यासाठी बाह्य पुरावा मात्र अशा पक्षांमधील किंवा त्यांच्या गुप्तहेरांमधील कार्यवाहीत वगळला जातो, आणि अनोळखी किंवा पक्ष आणि अनोळखी यांच्यातील कारवाईत नाही; कारण पक्षांच्या अज्ञान, निष्काळजीपणा किंवा फसवणुकीमुळे अनोळखी लोकांना सत्य सिद्ध करण्यापासून रोखले जाऊ शकत नाही (आर. व्ही. चेडले, 3 बी. आणि

एडी. 833); किंवा, एखाद्या पक्ष आणि अनोळखी व्यक्तीदरम्यानच्या कार्यवाहीत, परस्परसंबंध नसल्यामुळे पहिला पक्ष अपात्र ठरेल.

त्याचा परिणाम असा आहे. कलम 92 हे सध्याच्या कार्यवाहीला पूर्णपणे लागू होत नाही आणि त्यामुळे अपीलकर्त्यांना त्यांनी केलेल्या याचिकेच्या समर्थनार्थ पुरावा सादर करण्याचा अधिकार आहे. मुंबई उच्च न्यायालयात याचिकेवर सुनावणी करणाऱ्या विद्वान न्यायाधीशांचे लक्ष या प्रकरणाच्या या पैलूकडे वेधले गेले नाही असे दिसते. म्हणूनच त्यांनी याचिकाकर्त्यांच्या नेतृत्वाखाली मौखिक पुराव्याच्या स्वीकारार्हतेबद्दलच्या प्रश्नावर, म्हणजे असे गृहीत धरले की कलम 92 हे चालू शकते.

त्यानुसार आम्ही मुंबई उच्च न्यायालयात अपील न्यायालयाने दिलेला हुकुमनामा रद्द करतो आणि कायदानुसार गुणवत्तेच्या आधारावर निकाल लावण्यासाठी अपील त्या न्यायालयात परत पाठवित आहो. या परिस्थितीत या खटल्यात, आम्हाला असे वाटते की या याचिकेच्या खर्चाबाबतचा न्याय्य आदेश असा असेल की मुंबई उच्च न्यायालयासमोरच्या याचिकेतील खर्चाचा अंतिम निकाल पाळला जावा.

अपील मंजूर करून प्रकरणाची सुनावणीकरीता परत पाठविली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.